

“BİR İHTİMAL DAHA VAR” : İHTİMAL SÖZCÜĞÜNÜN BELİRTEÇ OLARAK KULLANIMI

Bedri AYDOĞAN*

PAZAR AKŞAMLARI

Şimdi kılıksızım, fakat

Borçlarımı ödedikten sonra

İhtimal bir kat da yeni esvabım olacak

Ve **ihtimal**

Sen yine beni sevmeyeceksin

Bununla beraber Pazar akşamları

Sizin mahalleden geçerken,

Süslenmiş olarak

Zannediyor musun ki ben de sana

Şimdiki kadar kıymet vereceğim?

Orhan Veli

ÖZET

İhtimal, eskiden bugüne kullanımı çok sık olan bir sözcüktür. Bu kullanım daha çok ad durumundadır. Ad durumunda kullanıldığında akla yakın olma, olanak, olabilirlik, olasılık, seçenek anlamlarına gelmektedir. **İhtimalin** sıfat biçimi **muhtemel**, belirteç biçimi de bugün için **muhtemelendir**. Tanzimat'tan bu yana **ihtimal** sözcüğü belirteç olarak yaygın biçimde kullanılmıştır. Hatta **muhtemelen** yerine belirteç görevli olarak **ihtimal** daha sık kullanılmıştır. Bu yazıda **ihtimalin muhtemele** dönüşüp

---

* Yrd.Doç.Dr., Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, baydogan@cu.edu.tr

dönüşmemesi, ondan da önemlisi **ihhtimalin** üslup özelliği gösteren bir belirteç olarak kullanılması üzerinde durulacak, **ihhtimalin** yerini **muhtemelen** ve “belki”nin alıp almadığı konusu irdelenecektir.

Anahtar sözcükler: belirteç, ihtimal, muhtemelen, üslup özelliği, ihtimalin farklı kullanımı

ABSTRACT

“İhtimal” (Probable) has been a widely used word from past to present. It has been mostly used as a noun. When it is used as a noun, it has the meaning of logical, probability, likelihood, opportunity, and choices. When it is used as an adjective, it means "muhtemel" (possibility). The form of adverb of this word is also refers to probability. It has been widely used as an adverb since Ottoman Tanzimat Reformation. Indeed, rather than likelihood probable has been used. In this paper, the use of probable has been examined whether the words ‘‘muhtemel, muhtemelen and belki’’ have substituted for ‘‘ihtimal’’.

Keyword: adverb, probability, probably, feature of style, different usage of probability.

Giriş

İhtimal sözcüğü ad ve belirteç olarak kullanılmaktadır. **İhtimale** bağlı olarak **muhtemel** ve **muhtemelen** sözcüklerini de hatıra getirip değerlendirmeye almak gerekir. Çünkü **ihhtimalin** sıfat olarak kullanımı **muhtemeldir**. **Muhtemelin** sıfat olarak kullanımı günümüzde yaygın değildir. Buna karşılık ad olarak kullanımı son derece yaygındır. Dilde özleşmeyi öne çıkaran kimi yazarlar **ihhtimal** sözcüğünü kendi söz varlıklarından çıkartmış ve yerine Türkçelerini koymuşlardır, ama bunların sayısı **ihhtimali** kullananlara göre daha azdır. Dolayısıyla eski ve yabancı kökenli olan **ihhtimal** bugün de yaygın bir kullanıma sahiptir. Bu yazının başında **ihhtimalin** ad olarak kullanımından dört örnek, peşpeşe iki cümlede ad ve belirteç olarak kullanımından bir örnek verildikten sonra sözlüklerdeki anlamlarına bakılacaktır.

“Bu manzaranın o günlerde başka türlü olduğuna **ihhtimal** de verilemez...” (Yahya Kemal, Aziz İstanbul, s.111)

“Belki bu muamelelerin bir hakaret olabilmek **ihhtimalini** hatırıma getirmezdim.” (A.H.Müftüoğlu, Haristan ve Gülistan, s.31)

“Bir annenin - alfabeden başka bir şey okumamış, şimdi de bizim evin dışında ne olabileceği **ihhtimalinden** bile habersiz- bir hizmetçisi vardı.” (A.H.Müftüoğlu, Haristan ve Gülistan, s.169)

“- Onunla aramızda en küçük bir şey geçmemiştir, bundan sonra geçmesinin imkan ve **ihhtimali** de yoktur.” (Nahid Sırrı Örik, Kırmızı ve Siyah , s. 64)

“Daha Nevhîz’in Akbaba’da **ihhtimal** yatağında olduğunu bile bile onu beklemekte de derin bir saadet vardı. Onun, gelmesi **ihhtimali** olan vapurların müşterilerini bile derin bir zevkle seyrediyordu.” (Karanfil ve Yasemin, Mehmet Rauf, s.159)

Bu alıntılarda görüldüğü gibi **ihhtimal** sözcüğü, olanak, olasılık, imkân anlamlarında kullanılan bir addır. Bu anlamlara gelen kullanımıyla ilgili yüzlerce binlerce örnek bulunabilir. Bu yargıya varmamızı yaptığımız taramalar sağladı. Son alıntıda **ihhtimalin** ad yanında belirteç olarak kullanılması dikkat çekicidir. Mehmet Rauf'un Karanfil ve Yasemin romanında **ihhtimal** daha çok belirteç olarak elli keze yakın kullanılmıştır.

Bu kullanımları örnekledikten sonra üç sözlükten **ihhtimal** ve türevleri konusunda verilen bilgileri aktaralım. Bu üç sözlükten biri son baskı Türkçe Sözlük (Türk Dil Kurumu), diğerleri onun öncülü sayılan iki sözlük olan Ahmet Vefik Paşa'nın "Lehçe-i Osmânî"si (1876) ve Şemsettin Sami'nin "Kâmûs-ı Türkî"sidir(1901).

- **İhtimal**: 1. *isim* Bir şeyin olabilmesi durumu, olabilirlik, olasılık

"Bir ihtimal daha var, o da ölmek mi dersin?" – O. N. Akın

2. *zarf* Belki, ola ki.

"İhtimal, *semiz ve romatizmalı olan bu adam, suya ayağını bile değdirmemiştir*". – F.R. Atay

Muhtemel, *sıfat* Gerçekleşmesi de gerçekleşmemesi de ihtimal dâhilinde olan, beklenen, beklenir, umulur, olası, olasılık, mümkün.

"Bir insan için güzel olanın, daha birçok insan için de güzel olması pek muhtemeldir"

-N. Ataç

Muhtemelen: *zarf* Umulur ki, beklenir ki, görünüşe bakılarak (Türkçe Sözlük; TDK; 2011, s.1159, 1707).

-**İhtimal**: Haml, götürme, belgelik mahmûl olmak. Akla yakın görünmek, muhtemel ve aaleb-i ihtimâl olmak. Her türlü ihtimal. **İhtimaldir ki** olabilir ki. **İhtimali yok** ne mümkün. İhtimalât. (Toparlı , 2000, s. 656-7)

-**İhtimal**: ism-i müzekker Arapca. Cem: İhtimalat . ("haml"den mastar iftial).

1. Yüklenme, kaldırmaya iktidar, tahammül: Natuvandır anda bu teklife yoktur ihtimal. (Fuzuli).

2. Mümkün olma, imkan, akla karib olma, bir şeyin olabilmesi: Bu işin bu gün bitmesi ihtimali zayıftır; buna ihtimal veremem; her ihtimale karşı; aaleb-i ihtimale (ve doğrusu) aaleb-i ihtimalata göre: ihtimali yoktur = mümkün değildir; ihtimaldir, (ve doğrusu muhtemeldir, yahut) ihtimali vardır = mümkündür; ihtimal-i baid = zayıf ihtimal; ihtimal-i galib = kuvvetli ihtimal. = olabilir, belki: ihtimal bu akşam gelirler. (Şemsettin Sami, Kâmûs-ı Türkî, 2004, s.76)

Muhtemel: sıfat Arapça müennes: Muhtemele (“haml” den iftial) olmak ihtimali olan, mümkün, kabil, memul, maznun: Bugün gelmeleri muhtemeldir. (Şemsettin Sami, Kâmûs-ı Türkî, 2004, s.1298)

Bu maddelere göre **ihhtimalin** belirteç anlamları belki, ola ki, umulur ki, beklenir ki, görünüşe bakılarak ve “ **ihhtimali olan**”dır.

İkinci alıntının kaynağı Lehçe-i Osmânî, **ihhtimaldir ki** (=olabilir ki) biçimini verir. Burada belirteç (**ihhtimaldir ki**), bir cümle yapısındadır. Bu, **ihhtimaldir ki**, **ihhtimal ki**, **ihhtimal** aşamalarının yaşandığını düşündürür. İlk örnekler ya da ilk dönemlerde **ihhtimaldir ki** olan biçim “**ihhtimal ki**”ye dönüşmüş ve sonraları “ki” de düşürülerek **ihhtimal** kullanımına gelinmiştir.

Sözlüklerden sonra dilbilgisi kitaplarında belirteçlerin nasıl sınıflandığına ve bunların içinde **ihhtimale** bakmak gerekir.

Jean Deny, Türk Dili Grameri’nde belki belirtecini açıklarken “**ihhtimal ki**” belirtecinden söz eder. Belki ile anlamdaş saydığı “**ihhtimal ki**” olabilir anlamını taşımaktadır (Deny, 1941, s.279).

Muharrem Ergin belirteçleri yer zarfları, zaman zarfları, nasıllık nicelik zarfları ve azlık çokluk zarfları olarak dört gruba ayırır. Nasıllık nicelik belirteçleri arasında yer alabilecek olan **ihhtimalden** belirteç olarak söz etmez (Ergin, 1988, s.245-9).

Raşit Keskin, Türkçe Dilbilgisi kitaplarında belirteçleri beşe, bunlardan durum belirteçlerini de altıya ayırmıştır. Altı gruptan dördüncüsünü ihtimal zarfları olarak başlıkladım ve ihtimal zarflarını belki, galiba, bakarsın, ola ki ve sanıyorum olarak belirlemiştir (Keskin, 2003, s.106).

Belirteçlere en geniş yer veren akademisyen Zeynep Korkmaz’dır. Türkiye Türkçesi Grameri’nin zarflar bölümü 72 sayfa genişliğindedir. Zeynep Korkmaz “Olasılık (ihtimal), duraklama (tereddüt) şüphe ve şaşırma” bildirenler başlığı altında **ihhtimale** yer verir ve Reşat Nuri’den “İhtimal onun da bir Leylası vardı” (Dudaktan Kalbe) örneğini alıntılar (Korkmaz, 2003, s.509).

Tahir Nejat Gencan da belirteçlere geniş yer veren araştırmacılarıdır. Gencan, Dilbilgisi kitabında belirteçlere 38 sayfa ayırır. “Kuşku (daha doğrusu) Olasılık Belirteci: Belki” başlığı altında bu belirteç: “olabilir, umulur, **ihhtimal ki**, galiba” ayırtılarını katarak eylemi pekiştirir diyerek “**ihhtimal ki**”yi “belki”ye eşitler, içinde **ihhtimal ki** geçen bir örnek vermez. Örnek aldığı dört beyitte belirteç olarak belki kullanılmıştır (Gencan, 1979, s. 458).

Tahsin Banguoğlu, gerçekleştirme zarfları arasına **ihhtimal** ve dilek ifade eden bazı belirteçleri dahil etmiştir. Bunlar galiba, ihtimal, bari, keşki, bolayki’dır (Banguoğlu, 1995, s.372).

Bu araştırmacılarıdan Muharrem Ergin belirteçler arasında **ihhtimale** yer vermez. Jean Deny, “ **ihhtimal ki**”den söz eder, ancak onu “belki”ye eşitler ve belki üzerinde durur. Tahir Nejat Gencan da aynı düşüncededir. Onda da belki vardır. “**İhtimal ki**”yi belki içinde ele alır. “Belki”yi kuşku, olasılık belirteci olarak değerlendirir. Kuşkudan çok olasılığa ağırlık verir. **İhtimal ki** ayırtısını katarak eylemi pekiştirdiğini söyler. Raşit Keskin, ihtimal zarfları diye bir grup yapar ve hem belki hem “ola ki”ye yer verir. Biz buradaki “ola ki”yi **ihhtimal** olarak düşünüyoruz. Tahsin Banguoğlu da gerçekleştirme belirteçleri arasında **ihhtimale** yer verir. Zeynep Korkmaz, “Olasılık (ihtimal), duraklama (tereddüt) şüphe ve şaşırma bildirenler” başlığı altında **ihhtimale** değinir. Dudaktan Kalbe’den yaptığı “İhtimal onun da bir Leylası vardı”

alıntısında **ihhtimal**, tam olarak “**muhtemelen**”i karşılar. İlk gramer yazarlarından olan Deny, **ihhtimale** “ki” ekleyerek “**ihhtimal ki**” biçimini kullanır. İlk örneklerde de “**ihhtimal ki**” kullanımı dikkat çekmektedir.

Bu yazıda yer alan en eski iki örnek Tanzimat dönemine aittir. İlk 1864’te Şinasi’nin bir makalesinde, ikincisi ise 1875 yılında çıkan Sadakat adlı bir çocuk gazetesinde yer alır. Yine Tanzimat döneminde doğan ara nesil sanatçısı Ahmet Rasim’in (1867-1932) Romanya Mektupları’nda **ihhtimal ki** belirteci sıkça kullanılır. Servet-i Fünun döneminde de “**ihhtimal ki**” kullanımı sürmektedir. 1928 ve 1929 yıllarında çıkan birkaç öyküde de “**ihhtimal ki**”ye rastladık.1930’lardan sonra “ki” düşmüş olabilir. 1949, 1956 yılı örneklerinde “**ihhtimal ki**”nin **ihhtimale** dönüşmüş olduğu görülür. Elimizdeki örnekler “ki” düşmesinin ne zaman olduğu konusunda kesin bilgiler vermemektedir. Bu tarihler bize bir şeyi daha gösteriyor ki 1956’ya kadar **ihhtimal** kullanımda olan bir belirteçtir.

Örnekler:

1864

- **İhtimaldir ki** debbağ esnafı lüzum cihetiyle, veyahut köpek meraklısı olan zevat merhamet niyetiyle bunların ibkasını iltizam eyleyeler; (Şinasi, Makaleler, hzl.,Fevziye Abdullah Tansel, s.109)

1875

- Lisanımızda “Yalancının evi yanmış da kimse inanmamış” diye bir darb-ı mesel var. **İhtimal ki** bu mesele üzerine yapılmış olsun. (Sadakat Gazetesi, 1875, aktarılan kaynak: İsmet Kür, Türkiye’de Süreli Çocuk Yayınları, s.23)

1901

-Ben Fuzuli’yi tercih ederim. Nedir o hassas aşk, nedir o çok etkileyici, ayrılıktan şikayet! **İhtimal ki** siz onu bilmezsiniz. (A.H.Müftüoğlu, Haristan ve Gülistan, s.24)

- O bana gündüzki işlerini anlatırken ben esniyorum. **İhtimal ki** ben ona tuvaletim hakkındaki fikrini sorarsam uyuyacak. (A.H.Müftüoğlu, Haristan ve Gülistan, s.27)

- Evet ben bu yolda tahsil görmeyeydim, **ihhtimal ki** daha sathi görüşlü, daha dayanıklı daha sabırlı olurum. (A.H.Müftüoğlu, Haristan ve Gülistan, s.31)

1910

- Ve **ihhtimal** bana hiyanet etmeseydi.. Onu bu kadar sevmezdim. (Şehabettin Süleyman, Fırtına, s.12)

- Hodbin cemiyet, cemiyet-i beşeriye , bütün tan ve teşniatıyla, kütehbın nazariyatının vahi vaatleriyle, onun, ölen kadının intikâmını alacak; müceddidi **ihhtimal** öldürecek, **ihhtimal** mahbes köşelerinde vahşi bir hayvan gibi senelerce saklayacaktır.. (Şehabettin Süleyman, Fırtına, s. 105)

1911

- Yavrum, sen küçüksün **ihtimal ki** bu kelimeyi, “vatan” sözünü iyi düşünemedin (İmla Öğreniyorum, 36)

“ lisan-ı ilm” i bilmiyorlar, gelişigüzel nazariyeler fırlatıyorlar, fakat böyle cahillerin fikrini kabul edenler, şüphesiz az, hem pek az bulunur, **ihtimal ki** bu fikirler sahandan başkasına da geçmez. (İmla Öğreniyorum, 36)

-O vakit **ihtimal ki**: bir dava vekili, bir doktor, bir mühendis bir muallim, bir çiftçi olacaksın. (İmla Öğreniyorum, 36)

1916

- Kızılhaç sağlık trenlerinde Osmanlı, Bulgar, **ihtimal ki** Alman yaralılarını gördüm. (Ahmet Rasim, Romanya Mektupları, s.66)

- Romanya köylerinin kaldırım, yaya yolu, parke yok, **ihtimal ki** şose mevcut imiş.. (Ahmet Rasim, Romanya Mektupları, s.106)

- ...Bulgar şaşımı mavi gözlerini sivri burunu hizasına dikmiş, **ihtimal ki**:
Benim kalpağım düşse böyle yürümez, ‘puf’ diye durur... (Ahmet Rasim, Romanya Mektupları, s. 47)

- -Hayır, fakat... **İhtimal**... Olsa olsa Mecidiye’nin güneyinde bir yerde olacak... (Ahmet Rasim, Romanya Mektupları, s.47).

- Samanlığı, ahır, ambarı, kümesi muhakkak bizim köylerin hiçbirinde, **ihtimal ki**, Bulgar köylerinin çoğunlukla görülmeyecek bir düzene yakınlığı ile dikkat çekici, yekdiğerine oldukça benzer (...) bulunuyorlar... (Ahmet Rasim, Romanya Mektupları, s.95).

- Bunlar da aynı tavırla, aynı yürüyüşte, **ihtimal ki** aynı yaratılıştadırlar... (Ahmet Rasim, Romanya Mektupları, s.127)

--İyice görebilir miyiz?

Siz kısmen, **ihtimal ki**... Fırkanın saldırılarını bütünüyle görebilirsiniz... .. (Ahmet Rasim, Romanya Mektupları, s.133)

- Hava cidden soğuk idi. **İhtimal ki** sıfırın altında on, onbir derece vardı. (Ahmet Rasim, Romanya Mektupları, s. 160)

1920 Öncesi

-- Bu vefasızlar kendi için ‘Aklını kaçırdı. Kumarda bunadı. **İhtimal** frengiye de uğradı.’ gibi iftiralar uyduruyorlardı. (Ömer Seyfettin Hikayeler 4, s.113-4)

-- Gülümsedi. Kaybettiği imanına kavuşan bir günahkar gibi sevinerek döndü. Yukarıya caddeye doğru yürüdü, **ihtimal** orada açık bir bakkal dükkanı bulacaktı. (Ömer Seyfettin Hikayeler 4, s.116)

1924

Şimdi **ih̄timal** onun kolunda, güneşin dalgalarıyla yıldızlanmış yeşil gölgelikler içinde, mest ve mesut gezecekti. (Mehmet Rauf, Karanfil ve Yasemin, s.79)

Samim bu hali görünce, ısrar ederse, **ih̄timal**, emeline nail olarak onu alıkoyacağını zannetti. (Mehmet Rauf, Karanfil ve Yasemin, s. 200)

Fakat saat bire geldiği halde hâlâ görünmediğinden, **ih̄timal** vapuru kaçırdığını düşünerek birdenbire bütün vücudunu soğuk bir raşe ile sarsan acı bir taharrüs ile: (Mehmet Rauf, Karanfil ve Yasemin, s. 331)

1927

- Fakat, namazlar müstesna olmak üzere, hiç ayağa kalkmadı. Tulumba uzak bir yerde olduğu için, **ih̄timal** teyemmümü de caiz gördü. (R.Nuri Güntekin, Tanrı Misafiri, s.10)

- Uyanırken sözlerimiz, kıyafetlerimiz gibi yüzümüzün çizgilerini de az çok çekip çeviririz; fakat uykuda iken bu kontrole imkan yok... **İhtimal**, uykuda senin o güzelim yüzün bile böyledir. (R.Nuri Güntekin, Tanrı Misafiri, s.37)

Ne şiirde ne okuyuşta hiçbir güzellik yok... Yalnız **ih̄timal** biraz ruh, biraz hakiki teessür var. (R.Nuri Güntekin, Tanrı Misafiri, s.41)

- **İhtimal**, bu aşk sönmedi, bir istihaleye uğradı. Ben, İstanbul'dan vurulmuş ahular gibi kanım sıza sıza kaçıyorum. . (R.Nuri Güntekin, Tanrı Misafiri, s.58)

- O, sahte bir hayretle: "Yanlış işitmiş olacaksınız!" dedi. "**İhtimal** yanımızdaki handa kavga ediyorlar. Rahatsız olmayın!" (R.Nuri Güntekin, Tanrı Misafiri, s. 99).

- Maznun- (Şaşkın bir tavırla) Aman Efendim.. Bendeniz... Nasıl olur da diplomasız doktorluk ederim?.. Bu işte bir yanlışlık olsa gerek... **İhtimal** bir isim iltibası filan... (R.Nuri Güntekin, Tanrı Misafiri, s.162)

1928

- Saadetimiz, **ih̄timal**, şu dünya yüzünde geçirdiğimiz birkaç seneye münhasır...(Reşat Nuri Güntekin, Yeşil Gece, s.48)

- Fakat onun nasıl olup da kendi isminin bu listeye girmesine mâni olamadığını bir türlü anlayamıyordu. **İhtimal**, akşamki vakanın Yunanlılar üstünde bıraktığı iyi tesirden çekinmişti. (Reşat Nuri Güntekin, Yeşil Gece, s.232.)

1929

- ... aşkın minnetini muhafaza ederek ona acıyan, fakat **ih̄timal ki** bu merhametinde eski aşkıdan hâlâ bir parça yaşayan erkek, karısını avutmak için bazen böyle kısıkanç koca rolü oynuyordu. (Nahid Sırrı Örik, Kırmızı ve Siyah , s.65)

- Ahmed-i evvel kalben **ihhtimal ki** buna, paşayı cellada vermeğe çoktan karar vermişti. Fakat bu kararı bir müddet daha belki sultan onüç, ondört yaşına gelinceye kadar tatbik etmemesi ihtimali vardı. (Nahid Sırrı Örik, Kırmızı ve Siyah , s.101)

1952

- Ne çok göz aşınalarım vardı! **İhtimal** onlar da beni şahsen tanırlardı. Onların yaşlarının artmasını, şişmanlamalarını, zayıflamalarını takib ettiğim gibi, **ihhtimal** onlar da bendeki değişiklikleri fark ederlerdi. (Ziya Osman Saba, Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi, s.19)

- O kitapları, büyükler konuşurken, herhalde dünya ahvalinden, **ihhtimal** yine harpten, fenalıklardan bahsederken ben sözlerinden bir şey anlayamadan, hep o kitapların dünyasında okuyacağım. (Ziya Osman Saba, Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi, s.39)

- **İhtimal** onun gibi yürüyor, **ihhtimal** onun izlerine basarak, Topkapı Sarayının tarihi sur kapısından geçiyordum. (Ziya Osman Saba, Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi, s.50)

1953

- Petrol, büyük bir at yarışıdır. Macera işidir, kumar işidir. Hayatı macerayla dolu Teksaslı da bir kumarbazdır. **İhtimal** içki de içer. **İhtimal** güzel bir karısı vardır. İçki ve kumara fazla düşkün insanların karıları biraz uçarlı olur. **İhtimal**.. Neyse geçelim bunları. (Orhan Veli, Nesir Yazıları, s. 132)

- Onunla hep şiirden söz açardık. =, **ihhtimal**, giyimi kuşamıyla modern bir genç olmasına rağmen, kafasıyla bir hayli eski olacaktı. (Orhan Veli, Nesir Yazıları, s.133)

1954

- **İhtimal**, her tarafta olduğu gibi, ancak bu muhit içinde yaşayanlar da onun hususiyetlerini iyi bilmezler. (A.Şinasi Hisar, Boğaziçi Yalıları, s.25)

-**İhtimal ki** hiçbir şey eylül sonlarının bu yumuşak ve ancak bazı tecrübeli kadın gözlerine ve yüzlerine benzetilecek munis günlerinin gönlümüze döktüğü şefkat ve şiir tadına erişemez. (A.Şinasi Hisar, Boğaziçi Yalıları, s.29)

- Bu sabahlar, bu guruplar, bu mırıldanarak akan mavi ve günlerin sonlarına doğru koyulaşan, lacivertleşen sular, bu ince güzellikler kendilerini temaşa eden ruhlara **ihhtimal ki** en yüksek şairlerin noktelerini söyler ve bu uzletin günlerini yaşayanların belki artık filozofların tereddütlerini dinlemeğe, şairlerin feryatlarını duymağa ihtiyaçları kalmaz. (A.Şinasi Hisar, Boğaziçi Yalıları, s.36)

1956

-Ama sizin onun yanında olduğunuzu pek hatırlamıyorum. **İhtimal** dikkat etmedim. Peki öyle olsun. (Adnan Veli, Sosyete, s.7)

Sonuç:

Türkçenin gelişmesi sadeleşmesi sürecinde kimi Arapça sözcükler kullanımdan düşmektedir. Bugün, **İhtimal** karşılığı olarak olanak, olası, olasılık gibi yeni sözcükler kullanılmaktadır. Bununla birlikte **ihtimal** sözcüğü dilden çıkmış değildir. Ancak **ihtimal** sözcüğünün belirteç olarak kullanılması zayıflamış, bu yazıda örneklerini verdiğimiz özellikteki kullanımı ise bugün neredeyse kalmamıştır diyebiliriz.

Belirteç olarak **ihtimalin** Tanzimat döneminde “ki” ile birlikte “**ihtimal ki**” biçiminde kullanıldığı görülmektedir. 1930’lardan sonra “**ki**”si düşürülmüştür. Elimizdeki örnekler göre 1955’e kadar belirteç görevinde **ihtimal** olarak kullanılması sürdürülmüştür. Tümünden kalktıysa bu ne zaman olmuştur sorusuna henüz karşılık bulunamamıştır. Ayrıca “**ihtimal ki**”nin bir önceki kullanımı “**ihtimaldir ki**” olmalıdır. Bununla ilgili örnekler taramalarda rastlanılmadı, ancak bu yok anlamına gelmemektedir.

İhtimalin yerine belki, ola ki, sanırım, büyük olasılıkla gibi örneklerle birlikte “**muhtemelen**”in de kullanıldığını düşünmek doğal bir sonuçtur. Bu sözcüğün de eski olmakla birlikte belirteç özelliğini daha iyi yansıtmaması (yapı ve anlamca tam bir belirteç olması) açısından **ihtimale** tercih edildiğini düşünebiliriz. **Muhtemelenin** belirteç özelliği üzerinde biraz durmak gerekir. Muna Yüceol Özezen, Tenvin ve Osmanlı Türkçesi-Türkiye Türkçesi Bağlamındaki Görünümleri adlı kitabında “Belirtildiği gibi Arapçada tenvinler çok çeşitli dilbilgisel işlevlerle ve karmaşık bir dizgeyle kullanım düzlemine çıkıyor. Arapçada hangi biçim-sözdizimsel (morfo-sentaktik) görünümde olursa olsun Osmanlıcada Arapça tenvinli yapıların hemen hemen yalnızca üzerine geldikleri sözü biçimbirim olarak zarflaştırdıkları, dizimbirim (cümle ögesi) olarak da zarf tümleci haline getirdikleri söylenebilir.” belirlemesinde bulunur (Özezen, 2015, s.59). Böyle olmakla birlikte eski sözlüklerde **muhtemelen** madde başı olarak yer almaz. Aynı biçimde 1996 kılavuzuna kadar olan kılavuzlarda da **muhtemelenin** bulunmaması dikkat çekicidir. İlk olarak 1996 kılavuzuna giren **muhtemelen** belirteci daha sonraki kılavuzlarda yerini korur.

Buraya kadar verdiğimiz yargılar benim taramalarıma dayanıyordu ve taramalar nispeten sınırlıydı. Araştırmalarımı genişletmek istedim; bir kitap ve Bölümümüzde oluşan ve kullanılan bir metin havuzuna ulaştım. Bülent Özkan’a ait kitap bir doktora çalışmasına dayanmaktadır ve 306 kitap belirteçler açısından taranmıştır. Bu kitaptaki verilere göre **ihtimalin** belirteç olarak kullanılmadığı sonucu çıkmaktadır. **Muhtemelenin** ise üç örnekle sınırlı olduğu görülmektedir. Bu durum, sıklık açısından yok denecek kadar aza tekabül etmektedir. Bu bizim çalışmamız açısından dikkate değer bir sonuçtur.

Sözünü ettiğimiz metin havuzunda deneme, tiyatro, öykü ve roman gibi farklı türlerde 140 kadar kitap yer alıyordu. Bu kitapların taranması bizi daha sağlıklı sonuçlara ulaştırdı. Buna göre **ihtimal** ile ilgili bazı görüşlerimiz değişmeyip pekişirken **muhtemelen** konusundaki görüşümüz değişti. Çünkü bu kitaplarda **muhtemelen** örneği

çok sınırlıydı. Dolayısıyla ihtimal yerini **muhtemelene** bırakmamıştır. Taradığımız metinlerde üç dört örnek bulabildik. Bu da Bülent Özkan'ın oylumlu çalışmasındaki sonuçlarla örtüşmektedir.

İhtimal sözcüğünün belirteç olarak kullanımının azaldığı görüşü ise pekişti. Çünkü bunun yerini yeni sözcükler almış. **Muhtemelen** sözcüğü ise daha eski tarihli metinlerde bile sınırlı olarak kullanılmış, bugün kullanımdan hemen hemen düşmüştür. Taranan 140 kitapta örnekleri son derece sınırlıdır.

İhtimal belirtecini “**belki**”ye yakın ve eş olarak değerlendiren araştırmacılar var. **Belki** daha bir kuşku ve esneklik içermektedir. Oysa bizim örneklerimizde **ihtimal** ve onun yerine çok sınırlı olarak kullanılan **muhtemelenin** biraz daha eylemin gerçekleştirildiği tarafına kaydığı ve eylemi ya da olguyu pekiştirdiğini düşünmekteyiz. **İhtimalde** eylemin gerçekleşmesi biraz daha ağırlık kazanmaktadır. Ayrıca yaptığımız taramalarda **ihtimalin** belirteç olarak kullanıldığı kitaplarda çok sayıda **belki, belki de** belirteci rastladık. Bu da **ihtimalin** yerini “**belki**”ye bırakmadığı sonucunu doğruluyor.

Yazımızın konusu **ihtimal** sözcüğünün belirteç olarak kullanılmasını bir dönemin üslup özelliği içinde değerlendirmek de olasıdır (muhtemeldir). Bu yargıdan hareketle bir önceki cümlede yüklem olarak kullanılan olası yerine muhtemel yazılsa olmaz mıydı? Olurdu, okuyunca kulağa da hoş geliyor, ancak dildeki sadeleşme gelişmeleri olası sözcüğünü yaygınlaştırmıştır. İkinci olarak, bir tercih yapmak gerektiği ve biz olasıyı seçtik. Üçüncü olarak bu yargıya bizi yine taramalar götürdü. 21. yüzyıla ait 140 metne göre çok az kullanılan **muhtemelen** sözcüğü günümüzde kullanımdan neredeyse düşmüştür. Oysa bu düşme ad göreviyle **ihtimal** sözcüğü için söz konusu değildir. Belirteç olarak düşünüldüğünde **muhtemelenle** aynı kaderi paylaşmaktadır. **İhtimal ki** de kullanımdan düşmüştür, ancak nostaljik sayılacak sınırlı örnek ve yazarda görülür. Nitekim 1 Haziran 2015'te Selahattin Duman “**ihtimal ki**”yi şu örnekte kullanmıştır: “Halil İnalıcık Hoca **ihtimal ki** bunları anlatırken, Başbakan Menderes içinden bir sonraki parti toplantısında neler konuşacağını planlıyordu ve hocayı dinler gibi yapıyordu.” Görülüyor ki bugün bile **ihtimal, ihtimal ki** biçimleri ve kullanımları sınırlı da olsa eski dil ve kültüre hakim yazarlarda yaşamayı sürdürmektedir. Daha yoğun olarak kullanılması 1960'a kadar devam eden sonrasında da iyice azalan “**ihtimal ki**” , “**ihtimal**” belirteci günümüzde kullanımdan neredeyse düştüğünden artık örneklenen zaman diliminin bir üslup özelliği olarak anılacaktır.

Kaynakça

- Adnan Veli, 1996, Sosyete, 2.b, İnkilâp Kitabevi, İstanbul.
Ahmet Rasim, 1988 (1.b. 1916), Romanya Mektupları 2.b, Arba Yayınları, İstanbul .
Ahmet Vefik Paşa, 2000, Lehçe-i Osmânî, hzl.Recep Toparlı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
Banguoğlu , T., 1995,Türkçenin Grameri 4.b., TDK, Ankara.
Deny, J., 1941,Türk Dili Grameri Osmanlı Lehçesi, İstanbul Maarif Matbaası.
Duman , S., 01.06.2015 , “Fetih On Gün Aceleye Geldi” , Hürriyet Gazetesi.

- Ergin, M., 1988, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Basım Yayım Tanıtım, İstanbul.
- Gencan, T. N., 1979, Dilbilgisi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Güntekin, R. N., 1979 (1.b. 1927), Tanrı Misafiri 6.b., İnkılâp ve Aka, İstanbul.
- Güntekin, R. N., 1978 (1.b. 1928), Yeşil Gece 7.b., İnkılâp Ve Aka, İstanbul.
- Hisar, A. Ş., 1954, Boğaziçi Yalıları, Varlık Yayınları, İstanbul.
- Keskin, R., 2003, Türkçe Dil Bilgisi 1.b., Çizgi Yayınevi, Konya.
- Korkmaz, Z., 2003, Türkiye Türkçesi Grameri, TDK, Ankara.
- Kür, İ., 1991, Türkiye’de Süreli Çocuk Yayınları, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- M. Nuri, 1327 (1911), İmla Öğreniyorum, Osmanlı Matbaası Kütüphanesi, Selanik.
- Mehmet Rauf, 2002, Karanfil ve Yasemin, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Müftüoğlu, A. H., 1969 (1.b. 1901), Haristan ve Gülistan 3.b, Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- Orhan Veli, 1953, Nesir Yazıları, Varlık Yayınları, İstanbul.
- Ömer Seyfettin, 1999, Hikâyeler 4 (hzl. Hülya Argunşah), Dergah Yayınları, İstanbul.
- Örik, N. S., 1997 (1.b. 1929), Kırmızı ve Siyah, Oğlak Yayıncılık, İstanbul.
- Özkan, B., 2011, Türkiye Türkçesinde Belirteçlerle fiillerin Birlikte Kullanılması ve Eş Dizimlilikleri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özezen, M. Y, (2015), Tenvin ve Osmanlı Türkçesi-Türkiye Türkçesi Bağlamındaki Görünümleri, Karahan Kitabevi, Adana.
- Saba, Z. O., 1962, Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi 2.b., Varlık Yayınları, İstanbul.
- Şehabettin Süleyman, 1326 (1910), Fırtına, Tanin Matbaası, İstanbul.
- Şemsettin Sami, 2004, Kâmûs-ı Türkî, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Şinasi, 1960, Makaleler, hzl. Fevziye Abdullah Tansel, Dün Bugün Yayınevi, Ankara. (Şinas’ın “İstanbul Sokaklarının Tenviri ve Tathiri Hakkındadır” başlıklı makalesinin ilk yayını Tasvir-i Efkâr’ın 192 numarasında olmuştur. 28 Zilkade, 23 Nisan 1280 – 5 Mayıs 1864).
- Türkçe Sözlük, 2011, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

